МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГА**

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи 8.0533-1-з-дн
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: психологія
Колесова Сабріна Володимирівна
Керівник: Мосол Н.О., к. психол.н., доцент кафедри психології
Рецензент: Грандт В.В., к. психол.н., доцент кафедри психології

Запоріжжя

2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2025 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ
Колесовій Сабріні Володимирівні

1. Тема роботи «Комунікативна компетентність як складова успішного професійного розвитку психолога»
керівник роботи Мосол Н.О., к. психол. н., доцент кафедри психології
затверджені наказом ЗНУ від «24» 09 2024 року № 1446-с
2. Строк подання студентом роботи 20.01.2025 р.
3. Вихідні дані до роботи навчальні посібники, монографії, періодичні та аналітичні вітчизняні та зарубіжні матеріали, інтернет ресурси.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: проаналізувати наукові підходи до поняття комунікативної компетентності; визначити значення комунікативних навичок у професійній діяльності психолога; дослідити рівень комунікативної компетентності у психологів на основі емпіричного дослідження; розробити практичні рекомендації щодо розвитку комунікативної компетентності у майбутніх фахівців.
5. Перелік графічного матеріалу: 6 таблиць, 5 рисунків
6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Мосол Н.О., доцент		
Розділ 1	Мосол Н.О., доцент		
Розділ 2	Мосол Н.О., доцент		
Висновки	Мосол Н.О., доцент		

7. Дата видачі завдання 15 січня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2024 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2024 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2024 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень- червень 2024 р.	Виконано
5	Написання висновків	серпень-вересень 2024 р.	Виконано
6	Передзахист	жовтень 2024 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	листопад 2024 р.	Виконано

Студент _____ С.В. Колесова

Керівник роботи _____ Н.О. Мосол

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ А.О. Неманежина

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 53 сторінки, 6 таблиць, 5 рисунків, 45 джерел.

Об’єкт дослідження: комунікативна компетентність у професійній діяльності психолога.

Предметом дослідження **:** особливості розвитку та вдосконалення комунікативної компетентності психолога.

Мета дослідження: визначити основні складові комунікативної компетентності психолога та розробити рекомендації для її розвитку.

Під час дослідження було використано загальнонаукові методи пізнання з використанням формальної логіки та методології системного підходу – при здійсненні теоретичного дослідження комунікативної компетентності та шляхів підвищення її ефективності, теоретичного узагальнення ключових понять, термінів і висновків; методи аналізу (порівняльного, статистичного, графічного); методи обробки показників у динаміці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що визначено основні складові комунікативної компетентності психолога та розроблено рекомендації для її розвитку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені рекомендації щодо розвитку комунікативної компетентності можуть бути впроваджені в навчальні програми закладів вищої освіти, зокрема в курси з психологічного консультування, ділового спілкування та тренінгові програми.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ, КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК.

SUMMARY

Kolesova S.V. Communicative Competence as a Component of Successful Professional Development of a Psychologist.

Master's qualification work: 53 pages, 6 tables, 5 figures, 45 sources.

Object of research: communicative competence in the professional activity of a psychologist.

Subject of research: features of development and improvement of communicative competence of a psychologist.

Purpose of research: to determine the main components of the communicative competence of a psychologist and to develop recommendations for its development.

During the research, general scientific methods of cognition were used using formal logic and methodology of a systems approach - when conducting a theoretical study of communicative competence and ways to increase its effectiveness, theoretical generalization of key concepts, terms and conclusions; methods of analysis (comparative, statistical, graphical); methods of processing indicators in dynamics.

The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that the main components of the communicative competence of a psychologist were determined and recommendations for its development were developed.

The practical significance of the results obtained is that the developed recommendations for the development of communicative competence can be implemented in the curricula of higher education institutions, in particular in courses on psychological counseling, business communication and training programs.

Keywords: competence, communicative competence, professional development.

ЗМІСТ

ВСТУП……..7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОМУНКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА…….....10
1.1. Поняття комунікативної компетентності в психології ……..10
1.2. Аналіз наукових підходів до поняття комунікативної компетентності…13
1.3. Складові елементи та функції комунікативної компетентності ……...20
РОЗДІЛ 2. СПЕЦИФІКА ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА……28
2.1. Специфіка формування комунікативної компетентності психолога……28
2.2. Чинники формування комунікативної компетентності психолога…….....31
2.3 Комунікативні здібності в структурі професійно значущих якостей психолога ……...33
2.4. Вплив психологічних факторів на комунікативні навички ……...40
2.5. Рекомендації щодо покращення комунікативних навичок…….....43
ВИСНОВКИ ……...……...46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….48

ВСТУП

Комунікативна компетентність, це одна із домінуючих компетентностей у структурі професійних компетентностей сучасного психолога. Вона є синтезованим проявом його особистісного та професійного досвіду, що забезпечує функцію адаптації і ефективного функціонування особистості у соціумі, а також є однією із складових його успішного професійного розвитку.

Одна із найбільш затребуваних та основних на сьогодні категорій, що відображає усі етапи професіоналізації особистості майбутнього фахівця-професіонала, розкриваючи при цьому зміст та основні тонкощі взаємодії його з особливостями та вимогами професії; формування, розвиток та вдосконалення фахівцем його основних професійних компетенцій; набуття особистістю основних професійно важливих якостей та специфіки фахового досвіду є її професійний розвиток – як якісні, прогресивні зміни, що відбуваються у психіці фахівця у процесі його професійної соціалізації.

Такі динамічні зміни, як необхідні умови успішної професійної діяльності фахівця – майбутнього професіонала забезпечуються шляхом поетапного формування його основних професійних компетенцій, серед яких визначального значення набуває комунікативна компетентність, особливо, це стосується фахівців, які працюють у системі «людина-людина». Тобто, ефективність та успішність професійної діяльності даних фахівців визначається не тільки попередньо сформованими і набутими професійними знаннями та навичками, але й, значною мірою, професійно значущими особистісними якостями, серед яких суттєве місце належить комунікативній компетентності.

Зокрема, професійна діяльність сучасного психолога, як представника професій «людина-людина» характеризується, насамперед, високою частотою різномунітних міжособистісних професійних контактів, від якості

проведення яких буде залежати, як успіх у вирішенні проблемних ситуацій клієнта, так і зростання професіоналізму у професійному розвитку психолога загалом.

Відтак, важливою складовою професійної компетентності сучасного психолога є комунікативна компетентність, високий рівень сформованості якої обумовлює соціальнопсихологічну основу учасників взаємодії та сприяє інтенсивній професійній соціалізації особистості психолога, забезпечуючи, при цьому його якісний професійний розвиток.

Саме посилення вимог сьогодення щодо специфіки та рівня сформованості професійних компетентностей фахівців у сфері психологічної галузі обумовлює звернення нашої уваги до проблеми професійних компетентностей, зокрема комунікативної, яка, останнім часом належить до числа найбільш актуальних проблем сучасної психології.

Об’єкт дослідження: комунікативна компетентність у професійній діяльності психолога.

Предметом дослідження**:** особливості розвитку та вдосконалення комунікативної компетентності психолога.

Мета дослідження: визначити основні складові комунікативної компетентності психолога та розробити рекомендації для її розвитку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до поняття комунікативної компетентності.
2. Визначити значення комунікативних навичок у професійній діяльності психолога.
3. Дослідити рівень комунікативної компетентності у психологів на основі емпіричного дослідження.
4. Розробити практичні рекомендації щодо розвитку комунікативної компетентності у майбутніх фахівців.

Під час дослідження було використано загальнонаукові методи пізнання з використанням формальної логіки та методології системного підходу – при здійсненні теоретичного дослідження комунікативної компетентності та шляхів підвищення її ефективності, теоретичного узагальнення ключових понять, термінів і висновків; методи аналізу (порівняльного, статистичного, графічного); методи обробки показників у динаміці.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що визначено основні складові комунікативної компетентності психолога та розроблено рекомендації для її розвитку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені рекомендації щодо розвитку комунікативної компетентності можуть бути впроваджені в навчальні програми закладів вищої освіти, зокрема в курси з психологічного консультування, ділового спілкування та тренінгові програми.

РОЗДІЛ І.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОМУНКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

1.1. Поняття комунікативної компетентності у психології.

Поняття «комунікативна компетентність» є важливим як для теорії, так і для практики комунікації. У психології комунікативна компетентність визначається як здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми, що включає сукупність знань, умінь і навичок, які забезпечують успішне спілкування. Це поняття охоплює вміння адаптувати глибину та коло спілкування, розуміти партнера та бути зрозумілим у комунікації. Формування комунікативної компетентності відбувається через досвід безпосередньої взаємодії, що робить її результатом практичного спілкування між людьми.

Комунікативна компетентність є важливим аспектом соціальної взаємодії та навчання, і її еволюція відображає зміни в розумінні мовлення, комунікації та їхнього впливу на ефективність взаємодії між людьми. Підхід до її розв'язання змінювався з часом, зважаючи на розвиток мовознавства, психології, педагогіки та соціальних наук.

Під комунікативною компетентністю розуміють здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Вона передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню [3, 17].

Під комунікативною компетентністю розуміють здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок , що забезпечують ефективне спілкування. Вона передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню.

Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми. Цей досвід набувається не тільки у процесі безпосередньої взаємодії, а також опосередкованої, в тому числі з літератури, театру, кіно з яких людина отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх ви рішень.

У теоретичному плані дане поняття детально розкриває особливості функцііонування людини в системі взаємодій з оточуючими. На прикладному рівns вищезазначене поняття є необхідним для управління персоналом, для оцінювання якостs функцsонування професsйних комунsкаторsв, для аналізе конфліктних і кризових ситуацій, для організації системи підготовки фахівців тощо.

В науковій літературs на ряду з терміном компетентність вживається термін компетенція. Аналіз робіт з проблеми компетентнісного підходу свідчить про те, що в сучасній науці не існує однозначного розуміння термінів «компетенція» і «компетентність». Виділяють два напрямки розгляду цього питання. Це було зумовлено тим, що в англійській мові термін «competence», вперше вжитий англійським вченим Джоном Равеном, має однину та множину, це стало причиною перекладу двома способами: «компетентність» і «компетенція». Представники першого підходу (В. Болотов, В. Леднев, М. Рижаков, В. Серіков і ін.) ототожнюють дані поняття, акцентуючи увагу на практичній спрямованостікомпетенцій. Прихильники другого (І. Зімняя, О. Мутовськая, А. Хуторський, С. Шишов та ін.) принципово розмежовують дані поняття, позиціонуючи компетентність як первинну категорію. На думку А. Хуторського, компетенція – включає сукупність взаємозв'язаних якостей особи (знань, умінь, навичок, засобів діяльності), предметів, що задаються по відношенню до певного круга, і процесів, і необхідних для якісної продуктивної діяльності відносно до них. Компетентність – це володіння відповідною компетенцією, що включає його особливе відношення до неї і предмету діяльності [43, 25].

Термін «комунікативна компетентність» (від лат. communico – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся і competens (competentis) – здатний) означає сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів і та ін. [6, 42].

Вперше термін «комунікативна компетентність» зустрічається в соціальній психології та трактується як здатність встановлювати і підтримувати ефективні контакти з іншими людьми за наявності знань і умінь. Вчені трактують термін комунікативна компетентніість як сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного спілкування, які формуються в процесі навчання та в результаті практичного досвіду взаємодії з іншими людьми. На думку В. Куніциної, комунікативна компетентність – це є володіння складними комунікативними навичками та вміннями, формування адекватних умінь в нових соціальних структурах, знання культурних норм і обмежень в спілкуванні, знання звичаїв, традицій, етикету у сфері спілкування, дотримання пристойності, вихованість, орієнтація в комунікативних засобах, властивих національному, становому менталітету і що виражаються в рамках даної професії [15, 56].

В сучасних дослідженнях комунікативної компетентності існує два підходи: теоретичний і практичний. У рамках теоретичного підходу дослідники розглядають поняття комунікативної компетентності, розробляють теоретичні концепції та моделі комунікативної компетентності, визначають її місце та роль в ефективному спілкуванні та взаємодії.

Одні автори розглядають комунікативну компетентність як окрему характеристику особи (І. Макаровская, О. Муравйова, Л. Петрівська, Е. Сидоренко, Л. Цвєткова), інші – як частину ширшого поняття (В. Куніцина, В. Співак), треті – як частину інших видів компетенцій, і як окрему характеристику особи одночасно (Ю. Жуков), четверті – як індивідуальну якість і певний стан свідомості групи людей(Ю. Ємельянов).

Деякими авторами до недавнього часу комунікативна компетентність трактувалась як «сукупність навичок і вмінь, необхідних для ефективного

спілкування» [23, 13]. Сьогодні термін «комунікативна компетентність» розглядається значно ширше. У сучасних дослідженнях триває теоретичний аналіз і осмислення даної категорії. На думку Ю. Жукова, комунікативна компетентність – це система внутрішніх ресурсів, необхідних для ефективної комунікативної дії в визначеному крузі ситуацій міжособової взаємодії [25 ст.16]. Він розглядає комунікативну компетентність і компетентність в спілкуванні як синонімічні поняття.

1.2. Аналіз наукових підходів до поняття комунікативної компетентності.

Комунікативні навички є однією з найважливіших якостей психолога, оскільки вони сприяють налагодженню довірчих відносин з клієнтом, розумінню його потреб та проблем, а також допомагають у їх вирішенні.

Дослідження комунікативних навичок психолога дає змогу оцінити, наскільки ефективно він може взаємодіяти з клієнтами з різними стилями сприйняття та реакції на інформацію. Вивчення цих навичок також дозволяє виявити можливі недоліки в спілкуванні психолога і розробити програму для покращення його комунікативної компетентності.

Поняття комунікативна компетентність активно досліджується в рамках різних наукових дисциплін, таких як психологія, соціологія, лінгвістика та педагогіка. Для більш глибокого розуміння цього явища важливо проаналізувати основні наукові підходи до поняття комунікативної компетентності.

1. Психологічний підхід до комунікативної компетентності

У психології комунікативна компетентність розглядається як здатність особистості ефективно взаємодіяти з іншими людьми, використовуючи різні засоби комунікації, що забезпечують досягнення взаєморозуміння і вирішення задач взаємодії.

Таблиця 1.1.

Психологічний підхід до комунікативної компетентності

Науковці	Обґрунтування
Лурія А.Р.	вказував на важливість соціальних навичок як компонента загальної психічної компетентності. Він вважав, що комунікація виявляється не лише в умінні правильно говорити, але й у здатності відчувати, що йому відповідає співрозмовник.
Лотман Ю.М.	розглядав кjмунікацію як процес обміну інформацією між людьми, де не лише мовленнєвий процес важливий, але й інтерпретація змісту, що передається через культуру і соціальні норми.
Щербань Г.І.	визначає комунікативну компетентність як здатність індивіда адекватно сприймати соціальні сигнали і ефективно їх використовувати для досягнення певних цілей у взаємодії. Це підкреслює важливість соціальної взаємодії як важливого елемента психічного розвитку особистості.

2. Соціологічний підхід до комуніктивної компетентності

У соціології комунікативна компетентність розглядається як набір соціальних навичок і умінь, які дозволяють людині ефективно функціонувати в різноманітних соціальних контекстах, включаючи сім’ю, робоче середовище, організації та соціальні мережі.

Таблиця 1.2

Соціологічний підхід до комуніктивної компетентності

Науковці	Обґрунтування
Е. Гофман	наголошував на важливості «показу» в комунікації. Він вважав, що комунікація — це не просто передача інформації, але й маніпуляція сприйняттям іншого

Продовження таблиці 1.2

	індивіда. Відповідно, комунікативна компетентність передбачає не тільки уміння адекватно реагувати, але й здатність контролювати враження, що створюються під час взаємодії.
Мід Г.	комунікація є основою формування особистості в соціальному контексті. Він розглядав соціальні ролі та соціальні інтерпретації, які виникають під час взаємодії, як важливі аспекти розвитку комунікативних навичок.
Таким чином, соціологи розглядають комунікативну компетентність не лише як технічну здатність до ефективного спілкування, але і як важливу складову соціальної інтеграції особистості в суспільство.	

3. Лінгвістичний підхід до комунікативної компетентності

Лінгвістичний підхід до комунікативної компетентності пов’язаний з вивченням мовних і мовленнєвих навичок людини, її здатності адаптувати свої мовні стратегії до різних соціальних і комунікативних ситуацій.

Таблиця 1.3

Лінгвістичний підхід до комунікативної компетентності

Науковці	Обґрунтування
Хомський Н.	розглядав комунікативну компетентність через призму граматичних структур, які людина використовує для вираження своїх думок. Хомський наголошував на важливості здатності людини творити нові мовні конструкції, що є основою комунікативної компетентності.
Дж. Сірл	розширював це поняття, включаючи до нього не тільки мовні правила, а й розуміння контексту і соціальних норм, які регулюють спілкування. За його визначенням,

Продовження таблиці 1.3

	комунікативна kомпетентність передбачає здатність інтерпретувати значення мовних актів е соціальному контексті.
Кац І. Д.	вказує на те, що комунікативна компетентність має бути не лише граматичною, але й соціально адаптованою, оскільки успішна комунікація неможлива без врахування соціокультурних аспектів.
З лінгвістичної точки зору, комунікативна компетентність включає в себе не тільки знання правил мовлення, але й здатність адаптувати мовленнєвий стиль до різних умов і аудиторій.	

4. Педагогічний підхід до комунікативної компетентності

У педагогічній теорії комунікативна компетентність розглядається як важлива складова розвитку учня та студента, що включає яr вербальні, так і невербальні навички, необхідні для ефективної взаємодії у навчальній діяльності.

Таблиця 1.4

Педагогічний підхід до комунікативної компетентності

Сорокін В.І.	підкреслював, що розвиток комунікативної компетентності учнів має велике значення для успішного засвоєння знань і формування соціальних навичок. Педагог повинен не лише навчити учня правильно висловлювати свої думки, але й спонукати до активного слухання та критичного мислення в процесі комунікації.
Талізіна Н. Ф.	розглядала комунікативну компетентність як один із основних компонентів загальної культурної компетентності студента, особливо у контексті педагогічної діяльності.

Продовження таблиці 1.4

	Вона стверджуувала, що комунікативні навички повинні формуватися у навчальному процесі як засіб розвитку соціальної активності та моральної зрілості.

5. Інтеграційний підхід до комунікативної компетентності

У сучасних дослідженнях виникає тренд до інтеграції різних підходів до вивчення комунікативної компетентності. Такий підхід включає поєднання психологічних, соціальних, лінгвістичних і педагогічних аспектів, що дозволяє комплексно оцінити різні сторони комунікаційної здатності особистості.

На початку XX століття комунікативна компетентність розглядалася в контексті мовних навичок — здатності правильно й чітко виражати думки, що в основному зводилося до граматики, лексики та фонетики. У цей період основною метою навчання мовам було передавання знань про мовні правила та структури.

З розвитком психології та лінгвістики з'явилася нова концепція, яка включала не лише знання мовних правил, а й здатність ефективно використовувати їх у різних комунікативних ситеаціях. У цей час стаали важливими аспекти комунікативної адаптації, розуміння соціального контексту, інтерпретація невербальних знаків та вміння взаємодіяти в реальних соціальних умовах.

У XXI столітті підхід до комунікативної компетентності значно розширився. Окрім мовних і когнітивних аспектів, важливу роль відіграють емоційний інтелект, медіаграмотність та здатність працювати в команді. Комунікація стає не лише вираженням особистих переконань, а й інструментом для досягнення колективних цілей, розв'язання конфліктів і підтримки конструктивних взаємодій. Все більше значення набувають навички цифрової комунікації в умовах інтернет-простору та глобалізації.

О. Кулик наголошує, що поняття «комунікативна компетентність» має міждисциплінарний характер, бо відображає досягнення різних наукових галузей, зокрема мовознавства, філософії, психології, педагогіки. Поняття «комунікативна компетентність» вперше було використане у взаємозв'язку з поняттями «комунікація» і «комунікативність» американським лінгвістом Д. Хаймсом. Даним науковцем поняття «комунікативна компетентність» було запропоноване як альтернатива операціоналізованому в теорії структурної лінгвістики О. Кулик також пише, що сучасні лінгвісти в якості комунікативної компетентності розглядають таку особистісну рису, яка сприяє успішному проведенню комунікативної діяльності [26, 23].

Еволюція підходів до комунікативної компетентності свідчить про те, що цей процес стає все більш багатогранним і міждисциплінарним

На сучасному етапі комунікативна компетентність розглядається як сума різноманітних навичок, що включають не тільки традиційне вербальне спілкування, а й уміння використовувати сучасні технології, адаптуватися до різноманітних соціальних контекстів, вести ефективні міжособистісні та міжкультурні діалоги. Підхід до розвитку комунікативної компетентності орієнтований на інтеграцію навичок, що стосуються емоційної чутливості, гнучкості, адаптивності та здатності до конструктивного вирішення конфліктів.

Л. Гавриляк звертає увагу, що у педагогічній літературі поняття «комунікативна компетентність» не є новим, але відсутнє його однозначне трактування. Більшість наековців пояснюють його як езагальнену коменікативну властивість людини, яка передбачає знання про основні закономірності та правила спілкування, сформовані уміння і навички спілкування з оточуючими, розвинуті комунікативні здібності. Саме сформована на належному рівні комунікативна компетентність дає можливість людині ефективно встановлювати усні й письмові, вербальні й невербальні контакти для розв'язання завдань спілкування, зокрема ведення

переговорів, передача інформації, встановлення й підтримка контактів [12, 72].

О. Сипченко, Н. Гарань, І. Бойко зосереджують увагу на наступних визначеннях науковцями поняття «комунікативна компетентність»:

- інтегральна якість людини, яка поєднує в собі загальну культуру спілкування та її характерні прояви в професійній діяльності;
- узагальнена комунікативна якість людини, що становить собою знання про основні правила та закономірності спілкування, розвинуті комунікативні здібності, сформовані уміння і навички спілкування з оточуючими;
- інтегральна характеристика, що дає можливість реалізовувати комунікативну діяльність на високому рівні та ґрунтується на знаннях прі комунікацію, системі цінністей, дісвіді й мотивації ді комунікативної діяльністі [2, 12].

Комунікативна компетентність, на думку Г.І. Харченко, є готовністю і здатністю людини до реалізації активної комунікації, яка обумовлена певною діяльністю та вплетена в неї. Розвиток комунікативної компетентностівідбувається на основі адекватних дій, які, будучи сфірмованими, стають кімунікативними вмsннями, обумовлюючи готовнsсть людини до активного спsлкування [37, 186].

В. Малімон звертає увагу на наступні *характеристики* комунікативної компетентності, тобто здатності зберігати стосунки з бажаною визначеністю:

- знання правил спілкування, адаптаційні навички і гнучкість у реалізації даного знання є важливими для досягнення ефективних відносин;
- відповідність поведінки контексту відношень, в якому вона проявляється;
- комунікативна компетентність пов'язана з відносинами, а не з індивідами. Тобто мова йде про соціально умілих індивідів та компетентні стосунки [40, 155].

Можна сказати, що комуіікативна компетентність дає людині змогу здійснювати цілеспрямовану діяльність, дотримуватись етичних стандартів та правил ефективної взаємодії з іншими, а також планувати й прогнозувати результати комунікації, що сприяє досягненню успіху в різних професійних сферах.

З'ясуванню та теоретичному осмисленню змісту дефініцій «комунікативна компетенція» присвячені численні наукові розвідки таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як А. Богуша, О. Бодальова, М. Вашуленко, В. Захарова, М. Заброцького, Г. Костюка, Л. Власенко, Н. Казаринова, О. Леоньєва, Б. Ломова, С. Мусатова, Н. Мельникова, Л. Петровської, С.Петрушина, М.Пентилюка, В.Погольша, Є.Руденського, Р. Якобсона, Я. Яноушека та інших. Також у різноманітних професійних контекстах поняття «комунікативна компетенція» представлена у наукових дослідженнях Ю.Ємельянова, Є.Герасименко, Г.Данченко, Л.Кайдалової, С. Максименка, В. Черевко, Б. Шапіро та інших.

Відтак, проведений нами аналіз досліджень представлених авторів засвідчує про багатовекторність та багатоаспектність розуміння поняття «комунікативна компетенція» та недостатню дослідженість даного феномену, як онієї із провідних складових професійно важливих якостей сучасного фахівця-психолога, а також ролі цієї компетенції у забезпеченні позитивної динаміки професійного та кар`єрного росту. Відтак, головна мета нашої розвідки полягає у теоретичному аналізі представлених на даний час наукових праць та досліджень з проблем розвитку та формування професійної комунікативної компетенції та з`ясування її значення у професійному розвитку сучасного психолога.

1.3. Складові елементи та функції комунікативної компетентності

Комунікативна компетентність є важливим аспектом взаємодії в суспільстві, що розвивається з урахуванням змін у науці, технологіях і соціокультурних умовах. Еволюція підходів до її формування відображає

трансформації в розумінні комунікації та її ролі в житті людини.

Складові елементи комунікативної компетентності:

1. Лінгвістична компетентність: Включає знання мовних правил (граматика, лексика, фонетика) і вміння правильно використовувати мову в різних контекстах. Це базовий елемент, який забезпечує точність та правильність висловлювань.

2. Соціолінгвістична компетентність: означає здатність адаптувати мову та стиль комунікації до різних соціальних контекстів. Це включає розуміння соціальних норм, ролей, культури мовлення, а також вміння враховувати соціальний статус співрозмоників та їхні особливості.

3. Дискурсна компетентність: Це вміння будувати зв'язні, логічні та зрозумілі тексти чи повідомлення, а також ефективно керувати діалогом. Включає в себе знання про структуру комунікації та здатність до послідовного і аргументованого викладу думок.

4. Стратегії комунікації: Включає здаатність вибирати відповідні стратегії для досягнення певних цілей в процесі взаємодії. Це може бути вибір правильних прийомів для встановлення контакту, переконання, розв'язання конфліктів тощо.

5. Емоційна компетентність: Здатність розпізнавати і правильно трактувати емоції своїх співрозмовників та свої власні, а також управляти емоціями під час комунікації. Це ваажлива складова для забезпечення ефективної взаємодії, зокрема в стресових ситуаціях.

6. Когнітивна компетентність: означає здатність розуміти, аналізувати та оцінювати інформацію, яка надходить під час комунікації. Це також включає вміння адекватно реагувати на нові або незвичні ситуації, здатність адаптуватися до змін у процесі спілкування.

7. Міжкультурна компетентність: Здатність успішно комунікувати з людьми, що належать до інших культур або мають різні соціальні й етичні уявлення. Це включає вміння зрозуміти та поважати культурні відмінності, коректно поводитися в міжкультурних ситуаціях.

Загальновідомо, що протягом XXI століття проблема становлення комунікативної компетентності майбутніх фахівців стала однією із найактуальніших психолого-педагогічних проблем. Багато зарубіжних та вітчизняних науковців займаються вивченням сутності й основних компонентів комунікативної компетентності, розробкою її концептуальних засад у діахронному та синхронному дискурсі.

І. Чеботарьова узагальнила наступні підходи науковців до розуміння структури комунікативної компетентності: знання і здібності, які важливі для спілкування; сукупність комунікативних знань, навичок, здібностей; наявність комунікативних вмінь [29, 194].

Н. Стеценко звертає увагу, що науковці називають наступні компоненти комунікативної компетентності: високий рівень володіння засобами мови; знання законів та риторичних правил спілкування, які слід застосовувати в різних професійних і ділових ситуаціях. Також дослідник додає, що реалізація фахівцем комунікативної компетентності залежить від його особистісних якостей, зокрема емоційно-вольових, креативних, перцептивних, а також від розуміння ним психологічних особливостей партнера по спілкуванню та оволодіння технікою спілкування [37, 187].

Ю. Карпюк зауважує, що на основі аналізу позицій вчених щодо структури комунікативної компетенції можна узагальнити, що, як правило, виділяються три складові даного феномену:

- когнітивна складова (безпосереднє пізнання партнера по спілкуванню, здібності враховувати інші точки зору, ефективно вирішувати різні проблемні ситуації);

- емоційна складова (включає в себе емпатію, емоційну чуйність до партнера по спілкуванню);

- поведінкова складова (ініціативність, організаторські здібності, здатності людини до співпраці, спільної діяльності) [20, 44].

Л. Гавриляк стверджує, що комунікативну компетентність сучасного фахівця науковці розглядають як сукупність наступних комунікативних знань та вмінь:

- високий рівень розвитку мовлення, що дає можливість під час спілкування вільно сприймати та передавати інформацію;

- розуміння невербальної мови спілкування;

- знання норм та правил повсякденного, ділового, святкового та інших видів спілкування;

- вміння адекватно поводити себе в різних ситуаціях спілкування та використовувати їх для досягнення власних комунікативних цілей;

- вміння встановлювати контакт з людьми із різними статевими, віковими, статусними, соціокультурними характеристиками;

- вміння впливати на партнера по спілкуванню, щоб його переконати в обґрунтованості своїх аргументів; здатність викликати у партнера по спілкуванню позитивне сприйняття власної особистості [12, 73].

Г. Мацюк підкреслює, що багато дослідників в якості компонентів комунікативної компетентності розглядають сукупність знань, вмінь і навичок у сфері міжособистісного спілкування, набутий досвід реалізації професійної інтеракції [40, 155].

А. Велика на основі аналізу сучасних наукових досліджень узагальнила, що комунікативна компетентність включає в себе як мовні, так і психологічні компоненти. Вчена додає, що останні становлять собою: налаштованість на комунікацію з оточуючими; розуміння власного рівня психологічної й лінгвістичної складової; здатність взаємодіяти з партнерами по спілкуванню; володіння ефективними засобами й навичками спілкування, внутрішніми засобами регуляції й корекції комунікації [42, 207].

О. Корніяка наголошує, що комунікативна компетентність включає в себе три основні групи здатностей та вмінь:

1) комунікативно-мовленнєва здатність, що становить собою наступні вміння: отримання й адекватне розуміння смислу інформації; програмування і висловлення власних думок в усній чи письмовій формі;

2) інтерактивна здатність, яка передбачає такі вміння: знання соціальнокомунікативних норм, соціальних ролей, зразків поведінки; самоконтроль власної поведінки під час взаємодії, вміння вирішувати конфлікти; здатність до соціально-психологічної адаптації; здатність вплиавти на співрозмовника: вміння слухати і володіння тактикою його переконання;

3) соціально-перцептивна здатність, яка обумовлює оволодіння такими вміннями: розуміння психологічної та особистісної сутності іншої людини; моральні уявлення (повага до співрозмовника, тактовність, емпатія тощо) [37, 188].

Згідно із позицією О. Ковальової, комунікативна компетентність складається з таких складових, як лінгвістична (фонологічні, граматичні, лексичні знання й уміння), соціолінгвістична (становить собою сполучну ланку між комунікативною та іншими компетенціями, визначається соціокультурними умовами використання мови) та прагматична (крім загальних компетенцій, включає в себе екстралінгвістичні компоненти, що сприяють спілкуванню) [3, 15].

В. Коваленко, Д. Марценюк стверджують, що при аналізі комунікативної компетентності слід звернути увагу на такі її складові: комунікативнодіагностична (діагностика соціально-психологічних ситуацій); комунікативнопрогностична (прогнозування результатів комунікації); комунікативнопрограмуюча (планування комунікації); комунікативно-організаційна (засоби привертання уваги до предмета комунікації) [3, 15].

О. Волошина, В. Андросюк вважають, що комунікативна компетентність, як здатність людини встановлювати і підтримувати контакти з оточуючими, включає в себе мотиви, цінності, соціально-психологічні стереотипи, установки, знання, уміння, навички [11, 67].

Н. Жук наголошує, що до компонентів комунікативної компетентності можна віднести: мотиваційні, когнітивні, перцептивні, емоційні, операціональні компоненти. При цьому, науковець наголошує, що провідна

роль у становленні комунікативної компетентності фахівця належить саме комунікативним здібностям: правильно планувати та реалізовувати систему комунікації; постійно відчевати та підтримувати зворотний зв’язок у коменікації; адекватно й швидко орієнтеватися в динамічних умовах комунікації; швидко знаходити ті комунікативні засоби, які б враховували як індивідуальні особливості суб’єкта, так і об’єкта спілкування [15, 124].

Функції комунікативної компетентності:

1. Інформаційна функція: Основною функцією комунікації є передача та обмін інформацією. Комунікативна компетентність дозволяє ефективно передавати знання, ідеї, погляди та почуття.

2. Емоційна функція: Комунікація не лише передає інформацію, а й сприяє вираженню емоцій, почуттів і настроїв. Це допомагає встановлювати міжособистісні зв'язки та підтримувати соціальні взаємодії.

3. Регулятивна функція: Взаємодія через комунікацію дозволяє організовувати, спрямовувати та коригувати поведінку інших людей. Ця функція є важливою в організаційній комунікації, а також у процесі управління та навчання.

4. Соціальна функція: комунікація допомагає встановлювати та підтримувати соціальні зв'язки, забезпечує взаєморозуміння та інтеграцію в соціальні групи. Вона є основою для розвитку співпраці, дружби та взаємної підтримки.

5. Когнітивна функція: Через комунікацію відбувається не лише обмін знаннями, а й процес навчання, розвитку та адаптації до нових ідей і ситуацій. Це сприяє удосконаленню когнітивних навичок та розширенню світогляду.

6. Переконувальна функція: Одна з ключових функцій комунікації — це вплив на думки та поведінку інших людей. Комунікативна компетентність дозволяє ефективно переконувати, мотивувати або змінювати погляди співрозмовників.

7. Міжкультурна функція: У глобалізованому світі комунікація між культурами стає все більш важливоою. Вміння ефективно спілкуватися з представниками різних культур допомагає уникати непорозумінь, сприяє співпраці та розвитку міжкультурних відносин.

Таблиця 1.5

Компоненти структурі комунікативної компетентності

гностичний компонент	система знань про сутність, структуру, функції та особливості спілкування взагалі та професійного зокрема; знання про стилі спілкування, зокрема, про особливості власного комунікативного стилю; фонове знання, тобто загальнокультурна компетентність, яка, не маючи безпосереднього відношення до професійного спілкування, дозволяє вловити, зрозуміти приховані натяки, асоціації тощо, тобто зробити розуміння більш глибоким, більш емоційним, особистісним; творче мислення, внаслідок якого спілкування виступає як різновид соціальної творчості
конативний компонент	загальні та специфічні комунікативні вміння, які дозволяють успішно встановлювати контакт із іншою людиною, адекватно пізнавати її внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з нею, застосовувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях; культура мовлення; експресивні уміння, які забезпечують адекватний висловлюванням міміко-пантомімічний супровід; перцептивно-рефлексивні уміння, які забезпечують можливість пізнання внутрішнього світу партнера спілкування та розуміння самого себе; домінуюче застосування організуючих впливів у взаємодії з людьми (порівняно з оцінювальними і, особливо, дисциплінуючими

Продовження таблиці 1.5

емоційний компонент	гуманістична установка на спілкування, інтерес до іншої людини, готовність вступати з нею в особистісні, діалогічні взаємини, інтерес до власного внутрішнього світу; розвинуті емпатія та рефлексія; високий рівень ідентифікації з виконуваними професійними та соціальними ролями; позитивна Я-концепція; адекватні вимогам професійної діяльності психоемоційні стани

На основі проведеного аналізу джерел можемо узагальнити, що існують різні підходи щодо пояснення структури комунікативної компетентності людини. Згідно із поглядами більшості вчених найбільш універсальною є трикомпонентна структура комунікативної компетентності, яка включає в себе знання, вміння та мотивацію.

Комунікативна компетентність є комплексним поняттям, що охоплює різні аспекти комунікації: від мовних навичок до здатності розпізнавати емоції та вирішувати конфлікти. Її складові елементи і функції взаємопов'язані та допомагають людині досягати успіху в різних сферах життя.

РОЗДІЛ 2.
СПЕЦИФІКА ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА

2.1. Специфіка формування комунікативної компетентності психолога.

Сучасне суспільство переживає кардинальні зміни в усіх сферах своєї життєдіяльності, тому це істотно підвищує вимоги до рівня професіоналізму особистості. Процес комунікації привертає увагу багатьох спеціалістів у різних областях знань: психологія, соціологія, культурологія та інші.

Нами встановлено, що у сучасній психолого-педагогічній та лінгвістичній літературі існують різні підходи до визначення структурних елементів комунікативної компетентності. З точки зору практичного застосування найбільший інтерес, на наше переконання, викликає комунікативна компетентність психолога як основи ефективної організації його професійної діяльності [17, 96].

Процес становлення комунікативної компетентності передбачає постійне вдосконалення через динамічний розвиток сфери комунікації, ускладнення структури комунікативної діяльності фахівців, зростання ролі ефективності їх комунікативної діяльності.

Комунікативна компетентність психолога є критично важливим аспектом його професійної діяльності, оскільки вона визначає ефективність взаємодії з клієнтами та здатність досягати успіху в процесі психологічної допомоги. Важливою особливістю цієї компетентності є не тільки володіння мовними та когнітивними навичками, а й здатність до емпатії, розуміння потреб клієнта та адаптації до різних комунікативних ситуацій.

Комунікативну компетентність психолога характеризують як: спрямованість його комунікації, що визначається потребою в спілкуванні;

цілеспрямованість; товариськість; швидкість вступу в контакт, гнучкість; продуктивність комунікативного процесу, що досягається за допомогою співпраці; досвід (знання, вміння, навички, звички); психічні процеси; психологічні властивості; характер; рефлективність, система відносин особистості; навички та вміння комунікації; мотиваційна сфера; емоційно-вольові характеристики; соціальні здібності; соціально-психологічні властивості особистості; способи, вміння, навички спілкування та взаємодії; виконання соціокультурних норм.

У найбільш загальному вигляді комунікативну компетентність спеціаліста-психолога можна охарактеризувати як певний рівень сформованості особистісного і професійного досвіде взаємодії з оточенням, який потрібно індивіде, щоб у рамках своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати у професійному середовищі і суспільстві.

У фахівця сформовані наступні компоненти: широкий кругозір, стійкий світогляд, здатність й бажання мати активну життєву та громадянську позицію, адекватне сприйняття сучасних проблем суспільного розвитку й духовної культури, шанобливе ставлення до культурного надбання людства та традицій і звичаїв свого народу, прагнення до оптимального поєднання суспільних, колективних й індивідуальних інтересів, бажання працювати в команді, брати на себе відповідальність, готовність сприяти гармонізації людських міжнаціональних відносин; вироблення навичок ефективної комунікативної діяльності, умінь логічно й чітко формулювати власні думки й переконання, спілкуватися державною та хоча однією з іноземних мов на високому культурно-етичному рівні, ефективно застосовувати невербальні засоби спілкування; уміння і навички самостійно оволодівати новими комунікативними знаннями, застосовувати впродовж усього життя методи самовдосконалення комунікативної компетентності; здатність пристосовуватися до зростаючих потоків інформації, наявність знань і вмінь застосовувати сучасні інформаційні й комп’ютерні технології, швидко

знаходити необхідну інформацію з різних джерел, критично її опрацьовувати, аналізувати, створювати власний продукт [38, 149].

:

2.1. Специфіка комунікативної компетентності психолога

1. Емпатія та активне слухання: психолог повинен бути здатний чути не тільки слова, але й розуміти емоції, які стоять за ними. Вміння встановлювати емоційний контакт і розуміти емоційний стан клієнта є основою довірчої взаємодії.

2. Гнучкість у комунікації: психолог має вміти адаптувати свої комунікативні стратегії в залежності від індивідуальних особливостей клієнта (його стилю сприйняття, емоційного стану, культурних характеристик). Це дозволяє забезпечити найбільш ефективну взаємодію.

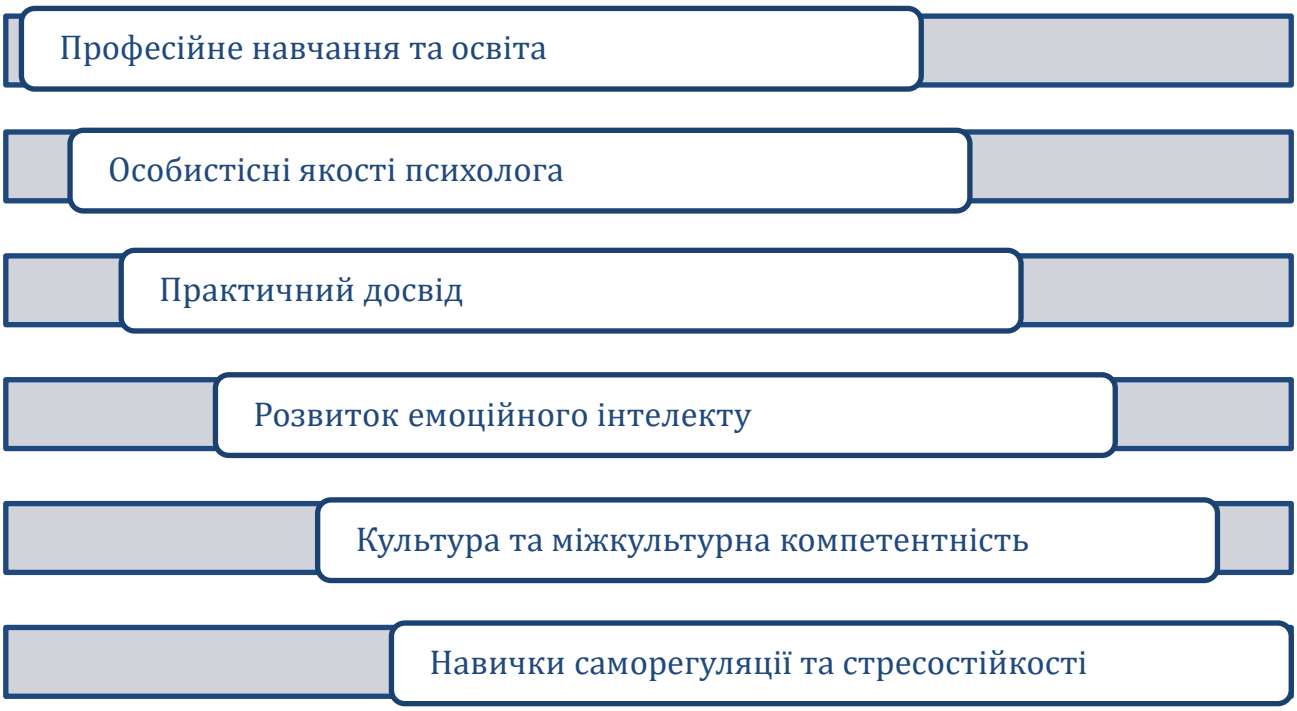
3. Вміння розпізнавати невербальні сигнали: Невербальна комунікація відіграє важливу роль у психологічному консультуванні. Психолог повинен вміти аналізувати міміку, жести, тон голосу, щоб краще зрозуміти клієнта та його емоційний стан.

4. Здатність до рефлексії: Психолог повинен ууміти аналізувати власні реакції та емоції, що виникають під час комунікації, щоб не допустити впливу особистих уподобань на процес взаємодії з клієнтом.

2.2. Чинники формування комунікативної компетентності психолога.

У працях Г. Балла професійна компетентність розуміється як невід'ємна складова культури професійної діяльності: володіння системою знань, умінь і навичок, достатньою для успішного вирішення тих трудових завдань, які відповідають повсякденним і очікуваним на найближче майбутнє функціональним обов'язкам фахівця [5, 55].

Формування комунікативної компетентності психолога є ключовим аспектом його професійного розвитку та ефективності взаємодії з клієнтами. Різні дослідники виділяють кілька основних чинників, які впливають на цей процес:

2.2. Чинники формування комунікативної компетентності психолога

Чинники формування комунікативної компетентності психолога:

1. Професійне навчання та освіта: офіційне навчання в галузі психології та спеціалізовані курси, тренінги з розвитку комунікативних

навичок є основними чинниками формування компетентності. Вони забезпечують базові теоретичні знання та практичні навички ефективного спілкування.

2. Особистісні якості психолога: сюди відносяться емоційна чутливість, здатність до самоконтролю, гнучкість у спілкуванні та бажання допомогти. Психологічна зрілість і емоційна стійкість дозволяють професіоналу бути ефективним у взаємодії з клієнтами, навіть у складних ситуаціях.

3. Практичний досвід: Безпосередня практика з клієнтами сприяє розвитку комунікативної компетентності психолога. Постійна взаємодія з різними людьми дає можливість удосконалювати навички ведення діалогу, адекватно реагувати на складні ситуації та покращувати процес допомоги.

4. Розвиток емоційного інтелекту: емоційна інтелігентність, яка включає здатність усвідомлювати і керувати своїми емоціями та емоціями інших, є важливим аспектом формування комунікативної компетентності психолога. Вона дозволяє ефективніше взаємодіяти з клієнтами, встановлюючи з ними більш глибокий контакт.

5. Культура та міжкультурна компетентність: Психолог має володіти здатністю адаптувати свої комунікативні стратегії до культурних особливостей клієнта. Міжкультурна компетентність дозволяє краще розуміти різноманітність поглядів та переконань, що допомагає встановити більш ефективні та чутливі відносини з клієнтами з різних культурних середовищ.

6. Навички саморегуляції та стресостійкості: Психолог повинен уміти контролювати свої емоції та реакції в складних ситуаціях, коли комунікація може бути емоційно насиченою або напруженою. Здатність до саморегуляції дозволяє зберігати об'єктивність і не втрачати здатність приймати рішення в критичних моментах.

Загалом, інтеграція цих чинників у професійну діяльність психолога сприяє формуванню високого рівня комунікативної компетентності, що є запорукою успішної та ефективної роботи з клієнтами.

2.3 Комунікативні здібності в структурі професійно значущих якостей психолога.

Професійно значущі якості є динамічними характеристиками особистості, які включають психічні, психомоторні та фізичні властивості, що відповідають вимогам конкретної професії та сприяють успішному виконанню професійних обов'язків. Цей перелік є специфічним для кожної професії та визначається через психологічний аналіз діяльності та складання професіограми і психограми.

Комунікативні здібності є одними з ключових професійно значущих якостей психолога. Вони є невід'ємною частиною вимог до фахівців у галузі психології через їх важливість для ефективної професійної діяльності. Дослідники активно вивчають роль комунікативних здібностей у психологічній практиці та їх вплив на розвиток професійної майстерності психолога.

Деякі вчені вважають, що компетентність примикає до реального професіоналізму і включає в себе індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії, поєднання психічних якостей, психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально, володіння людини здатністю і умінням виконувати певні трудові функції.

Рис. 2.3. Види професійної компетентності

Відповідно до цієї позиції розрізняють види професійної компетентності:

- спеціальна – володіння професійною спільною діяльністю, співпрацею, а також прийнятими в даній професії прийомами професійного спілкування;

- соціальна – відповідальність за результати своєї професійної праці;

- особистісна – володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості;

- індивідуальна – володіння прийомами самореалізації і розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного росту, здатність до індивідуального самозбереження тощо [36, 154].

Як зазначає Н. Пов'якель, успішне вирішення професійних завдань психолога залежить від наявності та рівня розвиненості різноманітних важливих особистісних рис і якостей. Серед цих рис він відзначає здатність майбутнього фахівця в галузі психології до діалогу і партнерства в установленні професійних відносин і регулювання професійного мислення, а також наявність важливих соціально-когнітивних і комунікативних навичок.

Згідно з визначенням Н. Пов'якель, психологічна готовність до партнерства включає когнітивну складову (уміння бути уважним до іншої людини, адекватно сприймати і відтворювати комунікативну інформацію, адекватне розуміння проблеми, гнучкість і готовність до перегляду своїх думок), емоційно-вольову складову (зацікавленість, позитивна мотивація тощо) і поведінкову складову (адекватність 18 поведінкових реакцій, відсутність проекцій і конфліктогенних елементів, таких як зневага, презирство, образи, натяки тощо) [33, 104].

На думку В. Панка, обов'язково в структурі особистості психолога мають бути такі якості, як комунікабельність, уміння слухати та підтримувати розмову, здатність до легкого встановлення контактів з іншими людьми, емпатія, володіння механізмами саморегуляції, легкість у спілкуванні, емоційна стійкість [32, 6]

О. Макарова в своїй статті зазначає, що комунікативні здібності є важливим аспектом професійної компетентності психолога і вони є необхідними для ефективної комунікації з клієнтами, тому, в рамках професійної підготовки психологів має бути розвинуто не тільки їхні фахові знання, але й комунікативні вміння та навички. Авторка наголошує, що професійна діяльність психолога передбачає вміння ефективно спілкуватись з різними людьми та групами. Комунікація з клієнтами - це основний інструмент роботи психолога, тому необхідно мати не тільки знання, але і вміння спілкуватись з ними на різних рівнях.. На думку автора, комунікативні здібності студентів є різними на різних етапах професійної підготовки, але зазвичай з часом покращуються. Відсутність ефективної комунікації може призвести до неправильної діагностики, помилкових рішень та низької ефективності терапевтичних процесів [30, 82].

Важливу роль у розвитку комунікативних здібностей психологів відіграє емоційний інтелект – вміння розпізнавати, розуміти та контролювати як свої емоції, так і емоції інших людей. Це дозволяє психологам усвідомлювати власні емоційні стани і впливати на них, що робить їх більш емоційно стабільними та збалансованими в спілкуванні. Здаатність сприймати і розуміти емоції інших людей допомагає психологам встановлювати емоційний контакт з клієнтами. Вони можуть почути і розуміти не тільки слова, але й емоційні сигнали виражені поза словами, що дає можливість психологам легше сприймати потреби та емоційні стани своїх клієнтів, що в свою чергу допомагає створити довіру, емпатію та розуміння. Емоційний інтелект психолога також допомагає управляти емоційно напруженими ситуаціями та конфліктами. Здатність контролювати свої емоції допомагає психологам зберігати професійну об'єктивність та нейтральність, не допускаючи, щоб особисті емоції перешкоджали професійному спілкуванню.

Отже, розвиток емоційного інтелекту важливий для психологів, оскільки він сприяє покращенню якісного рівня комунікації, підвищенню

рівня емпатії та здатності розуміти потреби та емоційний стан клієнтів. Це робить психологічне спілкування більш ефективним [16, 274]

Ще однією особливістю розвитку комунікативних здібностей у психолога є розвиток емпатії. Це не лише здатність сприймати і розуміти почуття, думки і переживання інших людей, але й активне відчування та відданість усвідомленню їхнього стану. Це важлива психологічна якість, яка дозволяє психологам встановлювати емоційний зв'язок зі своїми клієнтами. Емпатія відіграє ключову роль у психологічній роботі, оскільки вона допомагає психологам проявляти розуміння, теплоту та зацікавленість до досвіду інших людей. Це дає можливість побачити ситуацію з перспективи клієнта, а не лише з власної точки зору. Емпатійний підхід сприяє розвитку довіри та сприятливого психологічного клімату, де клієнт почувається зрозумілим і підтриманим. Здатність до емпатії допомагає психологам краще розуміти внутрішній світ інших людей, використовувати цю інформацію для налагодження ефективного спілкування та розробки індивідуальних підходів до клієнтів. Вміння виявляти емпатію також допомагає психологам зосередитися на потребах та проблемах клієнтів, що сприяє покращенню якості психологічної підтримки та розвитку позитивних змін у житті клієнтів [7, 744].

Важливу роль у розвитку комунікативних здібностей психолога відіграє розвиток навичок активного слухання. Активне слухання − це не просто процес фізичного сприйняття звуків і слів, але й активна психологічна дія, що включає уважне сприйняття і розуміння інших людей. Це важлива навичка для психологів, оскільки вона сприяє побудові ефективного взаєморозуміння та підтримує глибший зв'язок з клієнтами. Активне слухання передбачає уважне ставлення до того, що говорить клієнт, і показ відкритого інтересу до його думок, почуттів та досвіду. Це означає активно включатися в процес спілкування, задавати запитання для кращого розуміння, повторювати ключові моменти, демонструвати емпатію та визнання. Активне слухання сприяє створенню сприятливого середовища, де клієнт почувається почутим і зрозумілим.

Отже, активне слухання є важливою навичкою для психологів, оскільки воно сприяє побудові ефективної комунікації, розбудові довіри та забезпечує глибше розуміння та підтримку клієнтів. Це важливий елемент професійного психологічного спілкування, який допомагає створити позитивну та підтримуючу атмосферу для клієнтів у терапевтичному процесі [35, 152].

Конфліктологічні навички виступають важливою психологічною особливістю розвитку комунікативних здібностей психолога. Психолог зосереджений на розумінні природи конфліктів, факторів, що призводять до їх виникнення, та емоційного фону, пов'язаного з ними. Це дозволяє психологові більш глибоко аналізувати ситуацію і розпізнавати ключові проблеми, що є важливим кроком до їх вирішення. Конфліктологічні навички допомагають психологу ефективно спілкуватися з конфліктуючими сторонами. Це включає вміння активно слухати, сприймати і розуміти їхні потреби, думки та емоції. Психолог здатен виявити емоційний контекст конфлікту і використовувати цю інформацію для побудови ефективного комунікаційного процесу. Володіючи навичками вирішення конфліктів, психолог може використовувати різноманітні техніки та стратегії для сприяння конструктивному вирішенню конфлікту. Він може допомогти сторонам знайти спільні інтереси, розвинути альтернативні шляхи дії та сприяти досягненню мирного компромісу. Розуміючи і контролюючи свої емоції, психолог має можливість ефективно спілкуватися з конфліктуючими сторонами, виявляти емпатію та залишатися об'єктивним у процесі вирішення конфлікту. Це сприяє створенню довірчого середовища, де сторони можуть відкрито висловлювати свої потреби та почуття. Конфліктологічні навички, як психологічна особливість розвитку комунікативних здібностей психолога, допомагають побудувати співпрацю та спільне розв'язання проблем, сприяючи досягненню гармонії і позитивних змін у взаєминах між людьми [10, 237].

Здатність адаптуватися до різних комунікативних ситуацій і швидко змінювати свій підхід в залежності від потреб співрозмовника є важливою психологічною особливістю розвитку комунікативних здібностей психолога. Комунікація в психологічній сфері включає взаємодію з різними типами особистостей, клієнтами з різними потребами, станами та комунікативними стилів.

Адаптація до різних комунікативних ситуацій вимагає гнучкості і здатності швидко перебудовувати свій підхід залежно від контексту. Психолог, засновуючись на своїх спеціалізованих знаннях і вміннях, повинен бути в змозі визначити ефективний стиль комунікації, що підходить для кожної конкретної ситуації. Він повинен враховувати особливості співрозмовника, його потреби, емоційний стан та комунікативні звички, щоб забезпечити оптимальний рівень розуміння та співробітництва. Здатність до адаптації сприяє побудові ефективної взаємодії і розвитку гармонійних відносин з клієнтами. Психолог, який проявляє гнучкість та адаптивність у комунікації, створює сприятливу атмосферу спілкування, де клієнти відчуваються зрозумілими, підтриманими та поважаними. Це сприяє збільшенню довіри, залученню клієнтів до процесу та сприйняттю психолога як компетентного та дбайливого фахівця. Крім того, здатністю адаптуватися до різних комунікативних ситуацій, психолог також може бути більш ефективним у вирішенні конфліктів, негативних ситуацій та викликів, що можуть виникнути під час комунікації. Здатність швидко змінювати підхід дозволяє психологу пристосовуватися до різних стилів спілкування, реагувати на емоційні реакції та змінювати стратегії взаємодії залежно від потреб і контексту. В результаті, активне адаптивне слухання і адаптація до комунікативних ситуацій сприяють побудові ефективного взаєморозуміння та розвитку глибших зв'язків з клієнтами. Це робить психологічну практику більш результативною та задоволеною для всіх сторін, сприяючи досягненню спільних цілей, розв'язанню проблем та досягненню позитивних змін у житті клієнтів [4, 10].

Уміння використовувати невербальну комунікацію є надзвичайно важливим для психологів у їхній професійній практиці. Невербальні сигнали, такі як жести, міміка, тон голосу і контакт очима, можуть виявити багато інформації про емоційний стан, настрій, та ставлення людини, які не завжди можуть бути виражені словами. Здатність розуміти і використовувати невербальну комунікацію дозволяє психологам сприймати іншу людину на глибшому рівні, зловити незвучні сигнали і реагувати на них. Наприклад, вміння спостерігати за мімікою та жестами клієнта може допомогти психологові розпізнати сховані емоції, невиразні страхи або несвідомі відчуття. Контакт очима може підтримувати зв'язок і виявляти зацікавленість та повагу до співрозмовника. Ефективне використання мови тіла і невербальної комунікації також допомагає психологам передавати свої повідомлення із більшою точністю і емоційною силою. Наприклад, відповідний тон голосу, жести та міміка можуть підкреслити співчуття, заохотити, підтримати або висловити розуміння. Це сприяє створенню атмосфери довіри та співпраці між психологом і клієнтом. Таким чином, уміння використовувати мову тіла і невербальну комунікацію доповнює вербальну комунікацію і забезпечує психологам більш глибоке розуміння, взаємодію та сприйняття [45, 244].

Велика різноманітність концепцій щодо проблеми розвитку комунікативних здібностей ґрунтуються на методологічному положенні про те, що здібності створюються та розвиваються у відповідній конкретній діяльності. Джерелом розвитку здібностей виступають протиріччя між вихідним рівнем розвитку здібностей та вимогами діяльності. Комунікативні можливості формуються у процесі комунікативної діяльності.

Таким чином, психологічними особливостями розвитку комунікативних здібностей у психологів є: емоційний інтелект, емпатія, активне слухання, здатність ефективно вирішувати конфлікти, адаптивність, уміння використовувати мову тіла та невербальну комунікацію. Ці психологічні особливості сприяють розвитку комунікативних здібностей у

психологів і допомагають їм ефективно спілкуватися з клієнтами, колегами та іншими учасниками професійної діяльності. Вони дозволяють побудувати підтримуюче та сприятливе середовище для розвитку особистості та досягнення професійних цілей.

2.4. Вплив психологічних факторів на комунікативні навички.

Успішне формування комунікативних навичок має велике значення для побудови взаєморозуміння та підтримки міжособистісних відносин. Психологічні фактори, які впливають на розвиток цих навичок, включають в себе різноманітні внутрішні процеси та здатності, які сприяють ефективній комунікації.

Таблиця 2.1

Психологічні фактори, що впливають на розвиток цих навичок

ФАКТОР	ОПИС
Емоційний інтелект	Уміння розпізнавати та керувати власними емоціями, а також розуміти та співпереживати емоції інших людей, є важливим фактором в успішній комунікації. Навички емоційного інтелекту допомагають встановлювати емоційний зв’язок з іншими людьми та реагувати на їхні потреби та почуття.
Соціальна спритність	Цей фактор включає в себе здатність встановлювати та підтримувати контакт з іншими людьми, уміння чітко висловлювати свої думки та почуття, а також вміння слухати та розуміти інших. Соціальна спритність допомагає встановлювати гармонійні взаємини з оточуючими та досягати спільних цілей
Емпатія	Цей фактор передбачає здатність співпереживати та розуміти почуття, думки та потреби інших людей. Емпатія дозволяє створювати сприятливу атмосферу спілкування, де кожна сторона відчувається зрозумілою та підтриманою.

Врахування та розвиток цих психологічних факторів є ключовими для формування ефективних комунікативних навичок.

Розуміння власних емоцій, соціальна спритність та емпатія допоможуть покращити взаєморозуміння та забезпечити позитивні міжособистісні відносини.

Комунікативні навички є основою ефективної професійної діяльності психолога. Вони забезпечують психологу здатність взаємодіяти з клієнтами, колегами та іншими людьми в різноманітних контекстах, що значно впливає на результат його роботи. У професійній діяльності психолога комунікація виступає не лише як інструмент для збору та обміну інформацією, але й як важливий механізм для розвитку довіри, підтримки емоційного стану клієнтів і забезпечення психотерапевтичного процесу.

Одним з основних аспектів професії психолога є створення довірливих відносин між психологом і клієнтом [17, 99]. Для цього психолог повинен володіти цілим рядом комунікативних навичок, серед яких:

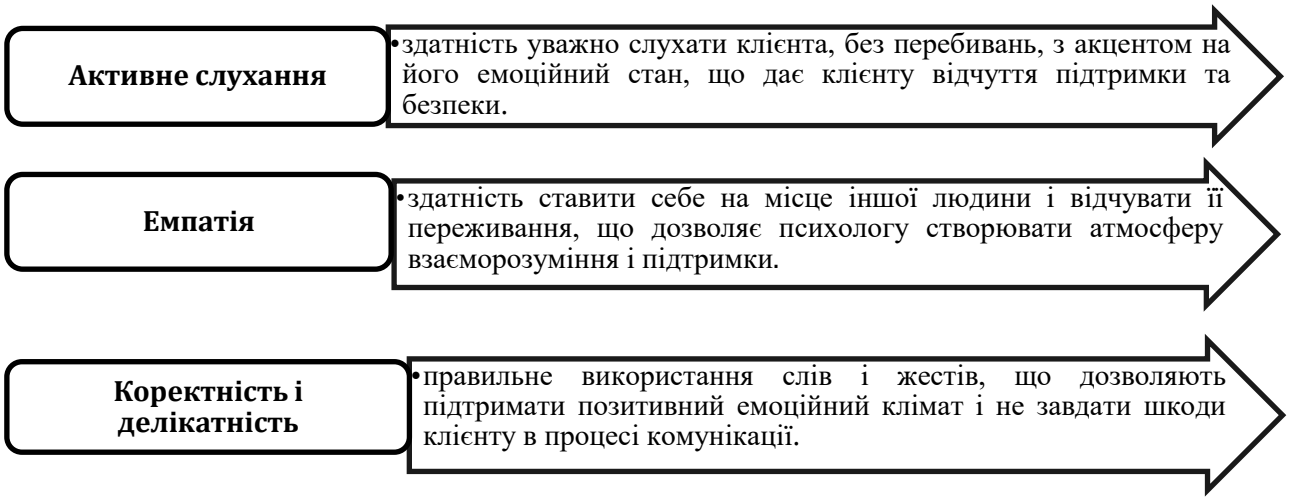

Рис. 2.4. Важливі комунікативні навички в професійній деяльності психолога

Формування довіри є ключовим елементом успішної терапевтичної роботи, оскільки без відкритості та довіри клієнт може бути не готовий до глибокої роботи над своїми проблемами та не поділитися всіма важливими деталями, які необхідні для ефективного психологічного втручання.

Психологічна допомога передбачає не лише процес вислуховування, але й активну участь психолога в бесіді з клієнтом [38 ст. 144]. Комунікативні навички є важливим інструментом у психотерапевтичному процесі, адже психолог через комунікацію:

Рис. 2.5. Комунікативні навички психотерапевтичного процесу

У процесі професійної діяльності психолог використовує різні стратегії взаємодії в залежності від ситуації і цілей терапії:

- Конструктивний зворотний зв'язок: надання клієнту відгуку на його поведінку, що допомагає краще зрозуміти себе і змінити шкідливі переконання або звички.
- Адаптація до стилю комунікації клієнта: психолог повинен бути здатний змінювати свою манеру спілкування залежно від типу клієнта (наприклад, з дітьми або підлітками спілкування буде відрізнятись від спілкування з дорослими).

- Вміння вести бесіду і запитувати: задавати відкриті питання, щоб стимулювати розмову і допомогти клієнту розкрити свої думки та почуття.

Ці стратегії допомагають психологу не лише зрозуміти потреби клієнта, але й ефективно направляти його до позитивних змін у поведінці та емоційному стані.

Комунікативні навички важливі не тільки в роботі з клієнтами, але й у професійному спілкуванні з колегами. Психолог у своїй практиці часто працює в командах, консультується з іншими фахівцями, обговорює складні випадки, бере участь у навчальних семінарах і тренінгах. [32, 8] У цих ситуаціях комунікація є важливою для:

- Обміну досвідом: здатність чітко та конструктивно висловлювати свої ідеї допомагає не лише психологу, але й колегам знайти нові підходи до вирішення проблем.
- Підтримки професійної атмосфери: вміння ефективно взаємодіяти з колегами дозволяє створити здорову атмосферу в робочому колективі і сприяє професійному розвитку кожного члена команди.

2.5. Рекомендації щодо покращення комунікативних навичок.

Рекомендації щодо покращення комунікативних навичок психологів можуть бути наступними:

- Розвиток активного слухання**.** Психологам важливо вчитися не лише висловлювати свої думки, але й уважно слухати клієнта. Активне слухання включає уважне ставлення до слів, жестів і емоційних проявів клієнта, а також здатність демонструвати розуміння та підтримку.

- Постійне вдосконалення емоційної чутливості**.** Психологи повинні вміти виявляти емпатію та реагувати на емоційні стани клієнта. Це вимагає розвитку чутливості до невербальних сигналів (жестів, міміки, тону голосу) і вміння налаштовуватися на емоційний стан іншої людини.

- Тренування невербальної комунікації**.** Важливими аспектами ефективної комунікації є невербальні сигнали, як-от міміка, жести, поза. Психолог має розуміти важливість цих сигналів і вміти їх використовувати для покращення взаємодії з клієнтом.

- Розвиток навичок конфліктного управління**.** Психологам важливо вміти вирішувати конфліктні ситуації, зберігаючи спокій і конструктивний підхід. Для цього корисно проходити тренінги з управління конфліктами та розвитку навичок переговорів.

- Покращення самоусвідомлення та саморегуляції**.** Важливо для психолога постійно працювати над розвитком власної емоційної стійкості, щоб не дозволяти особистим емоціям впливати на процес терапії. Це може включати регулярну рефлексію, медитацію, тренінги з управління стресом.

- Навчання технікам зворотного зв'язку**.** Психологам слід освоїти техніки конструктивного зворотного зв’язку, що дозволяють ефективно передавати свої спостереження та рекомендації клієнту, не завдаючи йому шкоди.

- Постійне самовдосконалення через супервізії та професійне консультування. Важливо, щоб психологи періодично зверталися до супервізорів та брали участь у професійних групах для обміну досвідом. Це дозволяє отримувати зворотний зв'язок щодо власних комунікативних навичок і коригувати їх.

- Індивідуальний підхід до кожного клієнта**.** Психологам важливо вміти адаптувати свій стиль спілкування залежно від потреб, особливостей та типу клієнта. Підхід повинен бути гнучким, щоб максимально ефективно допомогти людині.

- Регулярне використання психологічних тренінгів та практичних вправ. Психологи можуть брати участь у тренінгах, що спеціалізуються на розвитку комунікативних навичок, таких як тренінги по активному слуханню, емоційній інтелігентності, психологічній підтримці тощо.

- Пошук нових методів взаємодії з різними категоріями клієнтів**.** Постійне вдосконалення знань про особливості комунікації з різними групами (наприклад, з дітьми, людьми з різними психічними захворюваннями або з групами ризику) дозволяє психологам адаптувати стратегії взаємодії відповідно до потреб клієнтів.

Ці рекомендації сприяють не лише розвитку комунікативних навичок психологів, а й покращенню якості їх роботи, підвищенню ефективності психологічного втручання та зміцненню довіри між психологом і клієнтом.

ВИСНОВОК

У кваліфікаційній роботі наведено теоретичне обґрунтування комунікативної компетентності як складової успішності професійного розвитку психолога.

Комунікативна компетентність — це загальна інтегрована властивість особистості, що визначає ефективність і успішність взаємодії в різних соціальних контекстах. Вона включає кілька компонентів: наявність специфічних комунікативних здібностей, що охоплюють особистісні психічні риси та поведінкові характеристики, важливі для спілкування, а також наявність комунікативних знань, практичних умінь і навичок, що відповідають комунікативним завданням і є достатніми для їхнього вирішення.

Результатом нашого дослідження можна зазначити наступне:

- визначення основних компонентів комунікативної компетентності психолога. Це дозволяє чітко окреслити, що до комунікативної компетентності входять не лише вміння правильно і ефективно спілкуватися, але й здатність до слухання, емпатії, адаптації до різних ситуацій, а також навички управління емоціями під час взаємодії з клієнтом;

- ідентифікація ключових факторів, що впливають на розвиток комунікативної компетентності**.** В результаті дослідження було встановлено, що комунікативні здібності психолога формуються не тільки через професійну підготовку, але й завдяки індивідуальним рисам особистості, соціальним умовам, досвіду взаємодії та постійному самовдосконаленню;

- оцінка значення комунікативної компетентності для ефективності психологічного втручання**.** Результати показали, що високий рівень комунікативної компетентності є основою для успішного виконання психологом його професійних обов'язків, таких як встановлення довіри з клієнтами, з’ясування проблем, а також планування та реалізація ефективних психологічних стратегій;

- рекомендації щодо покращення комунікативних навичок психологів**.** На основі результатів дослідження були запропоновані конкретні методи вдосконалення комунікативної компетентності, включаючи спеціалізовані тренінги, психодіагностику комунікативних здібностей та регулярну професійну рефлексію.

Загалом, результати дослідження підтвердили, що комунікативна компетентність є ключовим елементом професіоналізму психолога, що забезпечує успішну взаємодію з клієнтами та сприяє ефективності психологічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: http://sum.in.ua/s/

2. Алексєєва А. Соціально-комунікативна компетентність як чинник професійної успішності особистості: гендерний аспект. *Психологічні перспективи*. 2020. Вип. 35. С. 8-23. URL:

3. Антонова Н. О. Уявлення про професійну компетентність та привабливість майбутньої професії для студентів психологічних факультетів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Київ: Інститут психології АПН України, 2012. Т. 7. Вип. 7. С. 13-20.

4. Арабаджи-Сапункова С. Г. Адаптивність особистості психологівпрактиків у професійній адаптації. *Наука і освіта* : науково – практичний журнал. 2012. № 4. С. 8-11

5. Балл Г. О. Про психологічні засади формування готовності до професійної праці. *Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти* / за ред. І. А. Зязюна. Київ, 1994. С. 48–56.

6. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.

7. Білова М. Е., Коваль Г. Ш., Кременчуцька М. К. Психологічна проникливість як складник професійної компетентності майбутніх психологів. *Габітус*. 2020. Вип. 16. С. 71-75 URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/16-2020/13.pdf

8. Bagarić V., Mihaljević Djigunović J. Defining communicative competence. Metodika. 2007. Vol. 8. Br. 14(1/2007). P. 94-103. URL: file:///C:/Users/PC/AppData/

9. Local/Temp/Bagaric_i_Mihaljevic_Djigunovic_ENG.pdf 56. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). Psicothema. 2006. Vol. 18, supl. P 13-25. URL: http://www.psicothema.com/pdf/ 3271.pdf 57.

10. Велика А. Особливості комунікативної компетентності вчителя англійської мови за умов сьогодення. *Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: аспекти міжмовної комунікації та формування комунікативної компетентності сучасного фахівця*. 2023. Збірник ДПУ. С. 77-89.

10. Власенко І. А. Формування конфліктологічної компетентності студентів: практика кінотренінгу. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному світі* : матер. міжнар. наук.-практ. конф., 15 лист. 2019 р. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2019. С. 225–229

11. Волошина О.В., Андросюк В.Г. Психологічні чинники формування комунікативної компетентності слідчих Національної поліції України. Київ, 2020. 67 с.

12. Гавриляк Л.С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Scientific journal «ΛΌГОΣ. The art of scientific ind»*. 2019. №3. С. 70-73.

13. Duran Robert L. Communicative adaptability: A measure of social communicative competence. *Communication Quarterly*. 2021. Volume 69, Issue 5. P. 320-326. URL: https://surl.li/kqokny

14. Жук Н.А. Комунікативна компетентність як основа професіоналізму патрульних поліцейських: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія. Київ, 2021. 244 с.

15. Іванова І.Ф. Вплив рівня розвитку комунікативних здібностей на формування професійної спрямованості студентів-психологів. *Психологічні науки : з*бірник наукових праць. 2013. Випуск 10 (91). Том 2. С. 121-125.

16. Ічанська О.М., Закревська А.І. Емоційний інтелект та емпатія як ресурси професійної підготовки студентів-психологів. *Молодий вчений*. 2019. № 9 (2). С. 272-276

17. Котлова Л. Дослідження рівня комунікативної компетентності студентівпсихологів 1 та 3 курсу / Л. Котлова, В. Ковтун. *Прикладні аспекти психології особистісного зростання* : збірник наукових праць студентів та

викладачів. Випуск 1. / За ред. Л.П. Журавльової, Н.Ф. Портницької, Ю.Ю. Демянчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана франка. 2015. С. 94-98

18. Казібекова В. Ф. Психологічні особливості комункативної компетентності майбутніх фахівців. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*: наук. журн. 2019. Вип. 2. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 64-71.

19. Калініна Л.А., Орлова О.В. Розвиток комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх працівників культурно-дозвіллєвої сфери. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 314-319.

20. Карпюк Ю.Я. Комунікативна компетентність як складова успішного професійного розвитку психолога. *Scientific Journal Virtus*. 2019. №36. Вип. 1. С. 41-57.

21. Квятковська А.О., Андросович К.А., Ковальова О.В., Прокоф'єва О.О. собливості навчальної мотивації студентів передвищих фахових та вищих навчальних закладів в умовах сучасних військових конфліктів. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Випуск 49. Том 1. С.177-182.

22. Ковальова О.А. Модель соціально-комунікативної компетентності. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 11 (30). С. 27-33.

23. Ковальова О.А. Обґрунтування структури та змісту соціальнокомунікативної компетентності. *ScienceRise*. Педагогічна освіта, 2015. № 11(5). С. 12-18.

24. Крилова К.В. Комунікативна компетентність як педагогічна категорія. *Вісник Національного авіаційного університету*. №7. 2015.

25. Корніяка О.М. Розвиток комунікативної компетентності особистості в сучасному соціокомунікативному просторі. *Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г.С. Костюка* (19-20 квітня 2010року). Київ, 2010. Т.І. С. 140-145.

26. Кулик О.Д. Комунікативна компетентність: підходи до визначення та роль у формуванні мовно-мовленнєвої особистості. *Topical issues of education: Collective monograph. Pegasus Publishing*. Lisbon, 2018. P.148-162.

27. Низовець О.А. Розвиток комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх психологів. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : збірник наукових праць. № 3(5). 2007.

28.Низовець О.А. Розвиток комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх психологів. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : збірник наукових праць. № 3(5). 2007.

29. Низовець-Кропта О. А. Структурно-змістові характеристики образу комунікативно-компетентного психолога. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Психологічні науки. 2015. Вип. 128. С. 191- 196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2015_128_44

30. Макарова О. С. Комунікативні здібності психолога в процесі професійної підготовки: психологічний аспект. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Серія: Психологія. 2020. Вип. 64. С. 81-87.

31. Мірошниченко О.А. Діагностика особистості майбутнього психолога : методичний посібник до вивчення дисципліни «Практикум із загальної психології» для студентів спеціальності 7.040107 «Психологія». Житомир, 2012.

32. Панок В. Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 4. С. 5-7.

33. Пов’якель Н. І. Психологічна готовність до партнерства і особливості професійної саморегуляції практичного психолога. *Психологія*: зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 2. Київ, 1998. С. 103–108

34. Подшивайлов Ф.М. Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2015. 22 с.

35. Пузь І. В., Шевченко О. М. Значення комунікативної компетентності у професійному становленні майбутніх психологів. *Psychological journal,* 2018. № 4 (14). С. 149-164. URL: http://surl.li/hmbco

36. Пузь І. В., Шевченко О. М. Значення комунікативної компетентності у професійному становленні майбутніх психологів. *Psychological Journal: Scientific Review* / red. S. Maksymenko. 2018. Issue 4. Vol. 14. Kyiv: H. S. Kostyuk Institute of Psychology of The National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 2018. P. 149-164.

37. Стеценко Н.М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Педагогічний альманах*: збірник наукових праць / редкол.: В.В. Кузьменко та ін. Херсон, 2016. Випуск 29. С. 185-191.

38. Тур О.М. Теоретичні і методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (015 – професійна освіта). Харків, 2019. 511с.

39. Hart Craig H., Newell L. D., Olsen S. F. Parenting Skills and SocialCommunicative Competence in Childhood. *Brigham Young University ScholarsArchive*. 2003. P. 753-797. URL: https://scholarsarchive.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5112&context=facpub
http://psychoprospects.vnu.edu.ua/index.php/psychoprospects/article/view/591/514

40. Харченко Г.І. Проблема реалізації компетентнісного підходу в процесі мовної підготовки учнів загальноосвітньої школи. *Педагогічні науки*. 2017. Випуск 3 (89). С. 153-157.

41. Чеботарьова І.О. Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2014. Випуск XXXVI. С. 205-215.

43. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий вісник Харківського державного університету*. Серія Психологічні науки. 2014. Вип. 1. Т. 1. С. 103-107.

44. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007, 640 с.

45. Щербій В. В., Кашпур Ю. М. Феномен невербальної комунікації у психологічному консультуванні. *Перспективи розвитку сучасної психології*: збірник наукових праць. Переяслав : УГСП. 2021. Випуск 9. С. 243-248.